

עבר פשוט כעבר מוקדם בפירוש רש"י

ה, א וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ

כתב רש"י ד"ה והאדם ידע: כבר קודם הענין של מעלה, קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלידה. שאם כתב 'ידע אדם' נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים, עכ"ל. כלומר, כאשר התורה משתמשת בעבר פשוט, במקום עתיד עם וי"ו ההיפוך, הכוונה לעבר מוקדם. לכלל זה יש הגיון לשוני ברור, באשר בעבר פשוט אין כל מרכיב של עתיד, והוא זמן עבר ממש. היות והתורה בדרך כלל מציינת את מה שהיה על ידי כך שהיא כותבת עתיד, ואז הופכת את העתיד אל העבר על ידי וי"ו, ברור מבחינת הגיון לשוני שהמלה הכתובה בלשון עבר ללא כל סממן או זיקה אל לשון עתיד, היא יותר עבר מאשר עתיד שנהפך להיות עבר (ברור כי אין כאן הכוונה או המקום לדון בעצם התפיסה הייחודית של לשון המקרא ההופך עתיד לעבר ועבר לעתיד על ידי וי"ו. תופעה זאת אין לה אח ורע בשפות אחרות). בעל "הבנת המקרא", הלא הוא המדקדק ר' זאב וואלף היידנהיים ז"ל, העיד על הכלל שהניח כאן רש"י: ודע הכלל הזה ושמרהו כי תצטרך לו במקומות רבים, עכ"ל.

ואמנם מצינו בכמה וכמה מקומות שרש"י נעזר על ידי הכלל הזה, הן בפירוש והן מתוך הבנת פירושו. להלן בבראשית (כא, א) ד"ה 'ויה' פֶּקֶד אֶת־שָׂרָה פְּאֶשֶׁר אָמַר, מפרש רש"י: סמך פרשה זו לכאן [וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאִמְהָתָיו], ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה, שנאמר "וַיִּתְפַּלֵּל" וגו', וסמך ליה 'ויה' פֶּקֶד אֶת־שָׂרָה, מפרש רש"י: סמך פ' 'ויה' פֶּקֶד אֶת־שָׂרָה - שפקדה כבר קודם שריפא את אבימלך, עכ"ל. וכן במקור דבריו בחז"ל (בבא קמא צב, א) מפרש רש"י: מדלא כתיב "ויפקוד את שרה", וכתיב "פֶּקֶד", משמע פקד כבר תחילה לאבימלך, עכ"ל.

יש מקומות בהם הסתמך רש"י על ידיעתנו את כללו, כאשר מפרש על פי הכלל בלי לציינו. כך 'הפך' לנו את כל סוגיית עשרת הדברות ומעמד מתן תורה, כאשר הוא מפרש את הפסוק בסוף פרשת משפטים, הכתוב הרחק מעשרת הדברות שבפרשת יתרו ואחרי למעלה מחמשים המצוות בתרי"ג שבפרשת משפטים, (שמות כד, א) "וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר יְיָ": פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות,

וב-ד' סיון נאמרה לו "עֲלֵה", עכ"ל. הרי "וְאֶל-מֹשֶׁה אָמַר" ולא "ויאמר אל משה". מזה נפקא מינה גדול אם אמירת "נִעְשֶׂה וְנִשְׁמָע", כריתת הברית בחורב, כתיבת "המגילה" הראשונה מתוך 'מגילה מגילה' והקרבת עולות ושלמים על ידי הבכורים היו לפני או אחרי עשרת הדברות (יחד עם מצוות פרשת משפטים).

וכך האיר את עינינו רבה של ירושלים המהרי"ל דיסקין זצ"ל בפירושו לתורה (בראשית א, ה ד"ה ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרא לילה):
 יש לדקדק, למה הקדים כאן "יום" קודם ל"לילה", הא כתיב (שם)
 "וַיְהִי-עֶרְבַּ וַיְהִי-בֹקֶר", ברישא חשוכא והדר נהורא. גם תיבת
 "קָרָא" לכאורה מיותרת, דהיה לו לכתוב "ויקרא אלהים לאור יום
 ולחושך לילה". וי"ל, ע"פ דברי רש"י לקמן (ד, א) על הפסוק
 "וְהָאָדָם יָדַע אֶת-חַוְּיָהּ אִשְׁתּוֹ"... והכא נמי כן... להורות שקריאת
 הלילה היתה עוד קודם קריאת היום.

הכלל הזה של עבר פשוט המלמד עבר מוקדם, תופס לא רק בחלק
 ההליכות-היסטורי של התורה אלא גם בחלק ההלכתי, כי סדנא דתורה חד
 הוא. בסוגיית הסוטה (במדבר פרק ה) הדין "וְעֵבֶר עָלָיו רֹחַ-קְנָאָה" (פסוק י"ד)
 כתוב אחרי "וְשָׁכַב... וְנִסְתָּרָה"! כאשר, אליבא דהלכתא, וגם אליבא דהבנה
 פשוטה, הסדר הוא: קינוי, סתירה, ספק טומאה, לא ע"פ סדר כתיבתם בחומש
 (פסוק יב) "אִישׁ אִישׁ כִּי-תִשָּׁטֵה אִשְׁתּוֹ וּמַעַלָּה בּוֹ מַעַל" (פסוק יג) "וְשָׁכַב אִישׁ...
 וְנִסְתָּרָה... וְעַד אֵין בָּהּ... (פסוק יד) "וְעֵבֶר עָלָיו רֹחַ-קְנָאָה וְקָנָא אֶת-אִשְׁתּוֹ וְהוּא
 נִטְמָא... וְהִיא לֹא נִטְמָא" (פסוק טו) "וְהִבִּיא הָאִישׁ אֶת-אִשְׁתּוֹ אֶל-הַכֹּהֵן". לכן
 מפרש רש"י ד"ה ועבר עליו: קודם לסתירה, עכ"ל. כלומר, הו"ו של "וְעֵבֶר"
 אינה ו"ו ההיפוך המהפכת את העבר אל העתיד, בבחינת אם שכב ואם נסתרה
 ואם יעבור עליו רוח קנאה, אלא היא ו"ו החיבור, כאשר העבר הפשוט הוא
 עבר פשוט, וממילא מציין את השלב הראשון שבסוגית הסוטה, הוא הקינוי
 ('אל תיסתרי עם איש פלוני').

למותר לציין כי בכל המקרים, הן בחלק ההליכותי והן בחלק ההלכתי של
 התורה, כאשר המלה כתובה במקום המאוחר, ובעזרת הכלל של עבר מוקדם,
 מצליחים להחזירה אל מקומה הנכון מבחינת ההיסטוריה או ההלכה, אין מנוס
 מלשאול מדוע? כך מקשה הרמב"ן על ראב"ע ועל רש"י כאשר הם מפרשים

(הרבה אצל ראב"ע, פחות אצל רש"י) על פי הכלל של חז"ל ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה", באותם המקומות שאין כל הכרח לזה מן הכתובים. וזה לשון הרמב"ן 'ולמה נהפוך דברי אלקים חיים'!

בענין היישום של מאמר חז"ל על 'אין מוקדם ומאוחר בתורה', יש כאן מקום לציין את שיטות שלושת גדולי הראשונים בפרשנות המקרא (רש"י, רמב"ן, ראב"ע) ביישוב הכלל הזה, הרי על הכלל עצמו לית מאן דפליג, לא רק בגלל מאמר חז"ל בנדון, אלא משום שמקרא מלא דיברו הכתובים! כך בחומש במדבר, כאשר אין מנוס אלא לפרש על פי "אין מוקדם ומאוחר", שהרי פרק ט' אירע בחודש ניסן, "בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּתָה... בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן", בעוד פרק א' אירע בחודש אייר, "בַּאֲחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּתָה", וזה לשון רש"י: ...למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה, ולמה לא פתח בזו... עכ"ל.

כלומר, 'אין מוקדם ומאוחר' אינו פותר שום בעיה. היגד זה רק אומר שבעיה כזאת היא אפשרית ואף מוצדקת, אבל כאשר היא קיימת, יש לשאול מדוע! הוא הדין והיא המידה במקרה של שינוי הסדר הנכון ותיקונו על ידי עבר מוקדם, בכל מקרה ומקרה יש לחקור מה הועילה התורה בהציגה לפנינו סדר היסטורי לא נכון, וכדברי הבאר יצחק (שמות לב, לא) בסוגיית אין מוקדם, בין חטא העגל וצווי מלאכת המשכן, וזה לשונו: ...'כי יש סדר מוקדם [=עדיף, לשון נופל על לשון!] לסדר הזמנים'. כלומר, אילו התורה באה רק ללמד את ההיסטוריה, לא היה כל טעם ל'אין מוקדם ומאוחר'. אבל היות והטקסט של התורה נלמד הן בפשט והן במדרש והן ברמז והן בסוד, כאשר כל אחד ואחד מלמד את חלקו הוא בגילוי רצונו המחייב של נותן התורה, אין פלא שהסדר ההיסטורי ('סדר הזמנים') נדחה לפעמים מפני צרכים אחרים של קדושת לימוד התורה. כך סיכם בעל 'באר יצחק' בחמש המלים הנ"ל. הרי שבכל מקרה ומקרה של 'אין מוקדם' או של עבר פשוט כעבר מוקדם, יש לשאול מדוע לא כתבה התורה את דבריה בסדר 'הנכון'.

ובשאלה הזאת של מדוע 'אין מוקדם ומאוחר' מצינו התייחסות ברורה אצל מהרי"ל דיסקין זצ"ל שהבאנו לעיל, וזה לשונו: ומה שלא נסדרה בכתוב קריאת הלילה קודם קריאת היום, "ויקרא אלקים לחושך לילה ולאור יום", כסדר קריאתם, הוא מפני שלא רצה הקב"ה לייחד את שמו על הרעה [החושך], וכן

איתא במדרש על הך קרא, וזה לשוננו: מכאן שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה, עכ"ל מהרי"ל דיסקין.

(עיי' בזה עוד, בפרשת תזריע ובפרשת קרח בסוגיית "דרכיה דרכי נעם" וגם בפרשת תרומה בסוגיית "אין מוקדם ומאוחר בתורה").